

Олександр Сергійович Лисецький

Тетяна Атемасова

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Харків)
e-mail: t.atemasova@karazin.ua; orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7527-5143>

ATEMASOVA, T. Oleksandr Sergijovych Lysetsky. — Oleksandr Lysetsky was a zoologist, a naturalist of general profile, and, for 45 years, a lecturer at the Department of Vertebrate Zoology, Kharkiv University. He was a talented lecturer and promoter of science, conservationist and researcher of the fauna of north-east Ukraine. He participated in World War II. He authored 52 scientific publications in mammalogy, ornithology, nature protection. In the field of mammalogy, he studied rodents in relation to the formation of the fauna of artificial forest plantations in southern Ukraine. He took part in the creation of the first project of Gomolshansky Forests National Nature Park. Specimens of birds, bats, and butterflies collected by O. S. Lysetsky are stored in scientific collections of the Museum of Nature of V. N. Karazin National University of Kharkiv.

Біографічні деталі

Олександр Сергійович Лисецький (1918–1991) — природознавець, териолог, фахівець із біології різних груп тварин (комахи, птахів, ссавців), природоохоронець, популяризатор науки. Народився 25.03.1919 у м. Немирів на Вінниччині. У 1934 р. разом з родиною старшої сестри переїхав до Харкова. Навчаючись у середній школі, відвідував зоологічний гурток Палацу піонерів, у старших класах закінчив школу шоферів і курси снайперів при Будинку оборони. У 1938 р. вступив на 1 курс біофаку Харківського університету.

Рис. 1. О. Лисецький у 1950-х рр.

З початком війни був у танкових військах, демобілізувався восени 1946 р. і повернувся на 4 курс біофаку. У студентські роки він працював лаборантом кафедри експериментальної екології під кер. М. Калабухова. У 1948 р. закінчив кафедру зоології хребетних і надалі до 1991 р. працював там само, спочатку на посаді асистента; закінчив аспірантуру (1958–1959) у професора І. Б. Волчанецького, і у 1965 р. захистив дисертацію; з 1967 р. — старший викладач. З 1968 по квітень 1975 р. — доцент кафедри (у 1970 р. отримав звання доцента). З квітня 1975 по 1979 р. — завідувач кафедри зоології хребетних, надалі (1980–1991) — доцент цієї кафедри (з 1987 р. — кафедра зоології та екології тварин). Помер 17 грудня 1991 р.; похований у Харкові на 13 міському цвинтарі.

Ключові наукові доробки

У шкільні роки, займаючись у юннатському гуртку, О. С. Лисецький спілкувався зі знайомими натуралістами — В. Г. Аверінім, М. Г. Мілюгіним та іншими викладачами харківських вишів, що їх запрошував В. Г. Аверін. Багато екскурсував з В. Г. Аверінім в околицях Харкова, не раз на таких виїздах вони здобували цікавих птахів. Можна вважати О. С. Лисецького учнем В. Г. Аверіна. З 1935 р. почав збирати колекцію кажанів разом з юннатами і студентами університету, зокрема Г. П. Московським та А. А. Куніченком. Як писав сам О. С. Лисецький: «Більша частина зібраною нами колекції і щоденників загинули під час німецької окупації Харкова. Вцілілі зразки кажанів знаходяться у зоологічному музеї при біологічному факультеті Харківського державного університету» (Лисецький & Куніченко 1952).

З 1948 по 1953 рр. під керівництвом І. Б. Волчанецького працював у експедиціях кафедри на оз. Ельтон у напівпустелі Заволжя (Волчанецький *et al.* 1950), у Провальському степу, по Харківській і Сумській областях, посушливими районами на півдні України: кафедра виконувала державну дослідницьку тематику «Вивчення процесів формування фауни в умовах полезахисного лісорозведення та зрошення». Зоологічний загін експедиції обстежував фауну молодих полезахисних смуг, природні та штучні лісонасадження.

Водночас у зв'язку зі спорудженням Каховського гідровузла та зрошувальної системи вивчав вплив зрошення на фауну птахів і ссавців. Дослідження проводив у пониззях Дніпра, на Сиваші, узбережжі Азовського моря, островах Орлов та Китай, Олешківські піски, у полезахисних смугах району Асканії-Нова, Кам'янки-Дніпровської і Запоріжжя. У 1952–53 рр. до тематики кафедри додали шляхи формування фауни культурного ландшафту.

Саме тоді сформувався напрям досліджень науковця — гризуни півдня України у зв'язку зі створенням лісонасаджень та зрошувальних систем. Загін кафедри базувався на Кам'янсько-Дніпровській дослідній меліоративній станції. Було показано, що створення великих зрошувальних систем змінює видовий склад і чисельність мишоподібних, обмежуючи чисельність ховрашка малого, миші хатньої, мишака лісового, нориці гуртової, степової строкатки (Лисецький 1954, 1965). Чималий вплив на формування тематики досліджень мав керівник аспірантури І. Б. Волчанецький. 1965 р. О.С. захистив дисертацію «Формування фауни гризунів півдня Лівобережної України у зв'язку зі степовим лісорозведенням та зрошенням». Протягом 1953–1966 рр. збирав також матеріали з Деркульської лісодослідної станції, Кримського заповідника, з різних місць Донецької та Харківської областей.

У 1970-ті роки продовжувалась наукова тематика кафедри, пов'язана з формуванням фауни штучних лісонасаджень. З 1972 р. О. С. Лисецький брав участь у темі «Біоценологічне вивчення території проєктованого Гомольшанського природного національного парку» за розділом «Ссавці». Проєкт цього Парку був реалізований лише 2004 року.

Рис. 2. Олександр Лисецький, фото 1963 р.

Рис. 3. Експедиція на оз. Ельтон: О. С. Лисецький, невід. особа, І. Б. Волчанецький, Н. І. Капралова, невід. особа.

Загалом дослідник є автором 52 наукових публікацій. Профіль в Гугл-Академії: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=tQs-K6QAAAAJ>

Чесноти, захоплення, суспільна робота, відзнаки

Але ссавці не були єдиною групою, що цікавила дослідника. Він однаково добре знався і на птахах, і на інших хребетних; професійно збирав колекцію метеликів — одну з найкращих на теренах СРСР. Багатогранність справжнього натураліста дозволяла О. С. Лисецькому успішно викладати курси «Зоологія хребетних», «Екологія тварин», «Орнітологія», «Фауна СРСР», «Охорона природи», бути одним з найобізнаніших, і, водночас найприскіпливіших керівників дипломних робіт.

У 70–80-ті рр. ХХ ст. обласна газета «Красное знамя» раз на місяць випускала тематичну сторінку, присвячену природі. Неможливо було уявити її без найцікавішої статті — «Заметки фенолога» — за авторством О. С. Лисецького. Неможливо було уявити щорічний «День птахів» чи будь-яке інше свято, пов'язане з природою без участі Олександра Сергійовича. Так склалося, що на початок 80-х років минулого сторіччя він був одним з найавторитетніших знавців природи Харківщини. Отже, при написанні фундаментальної монографії «Харьковская область: природа и хозяйство» розділ, присвячений тваринному світу, писав саме О. С. Лисецький (Лисецький 1970).

Має державні нагороди: медалі «За оборону Сталинграда», «За оборону Кавказа», «За победу над Германией», «За доблестный труд».

Почесний член Товариства охорони природи УРСР, член Президії обласного товариства охорони природи, Проректор народного університету «Природа», активний лектор, зокрема під час «Днів науки» тощо (для прикладу, у 1971 р. прочитав 70 лекцій та зробив 9 виступів на телебаченні). Член науково-технічної ради Харківського зоопарку.

На цей час у наукових фондах та експозиції Музею природи ХНУ зберігаються 52 екз. кажанів 9 видів, зібраних О. Лисецьким разом з А. Куниченком (Ллюхін 2019). Значною є колекція птахів у цьому музеї — 1292 екз.

З нагоди 100-річчя з дня народження науковця у Віснику ХНУ опубліковано статтю про нього (Атемасова 2019).

Література

- Атемасова, Т. А. 2019. Александр Сергеевич Лисецкий — к 100-летию со дня рождения. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Біологія»*, **33**: 133–141.
- Ллюхін, Ю. В. 2019. Олександр Сергійович Лисецький і колекція кажанів Музею природи Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Біологія»*, **33**: 156–160.
- Лисецкий, А. С., А. А. Куниченко. 1952. К фауне летучих мышей (Chiroptera) Харьковской области. *Труды НИИ биологии Харьковского ун-та им. А. М. Горького*, **16**: 87–92. (Серия: Ученые записки Харьк. гос. ун-та; Том 44).
- Лисецкий, А. С., В. В. Хаскин. 1952. Экологический очерк грызунов Мариупольской лесопытной станции. *Харьковский госуниверситет. Труды НИИ биологии*, **16**: 93–104.
- Лисецкий, А. С. 1954. К формированию фауны грызунов юга Левобережной Украины в связи с орошением и лесонасаждением. *Харьковский госуниверситет. Труды НИИ биологии и биологического факультета*, **20**: 149–170.
- Лисецкий, А. С. 1959a. Влияние орошения на численность и распространение малого суслика (*Citellus pygmaeus* Pall.) в Каменско-Днепровском районе Запорожской области. *Харьковский госуниверситет. Труды НИИ биологии и биологического факультета*, **28**: 123–132.
- Лисецкий А. С. 1959b. Предварительные наблюдения над влиянием безотвальной вспашки на численность и размещение мышевидных грызунов. *Харьковский госуниверситет. Труды НИИ биологии и биологического факультета*, **28**: 151–156.
- Лисецкий, О. С. 1960. Деякі дані про поширення птахів і ссавців на Україні. *Збірник праць зоологічного музею*, **29**: 19–20.
- Лисецкий, А. С. 1965. Об источниках заселения лесными грызунами искусственных насаждений Левобережной Украины. *Вестник Харьковского университета*, **1**: 107–108.
- Лисецкий, А. С. 1970. Животный мир Харьковской области. *Материалы Харьк. отдела Геогр. об-ва Украины. Вып. 8. Харьковская область. Природа и хозяйство*. Харьков, 95–104.

АТЕМАСОВА, Т. Олександр Сергійович Лисецький. — Нарис про зоолога й натураліста широкого профілю, який протягом 45 років був викладачем кафедри зоології хребетних Харківського університету. Талановитий лектор і популяризатор науки, природоохоронець, дослідник фауни Північного Сходу України. Мав 52 опубліковані наукові праці з теріології, орнітології, охорони природи. У царині теріології досліджував фауну гризунів у зв'язку з формуванням фауни штучних лісонасаджень Півдня України. Брав участь у створенні першого проєкту Національного природного парку Гомольшанські ліси. Колекції птахів, рукокрилих та метеликів, зібрані О. С. Лисецьким зберігаються у фондах Музею природи Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.